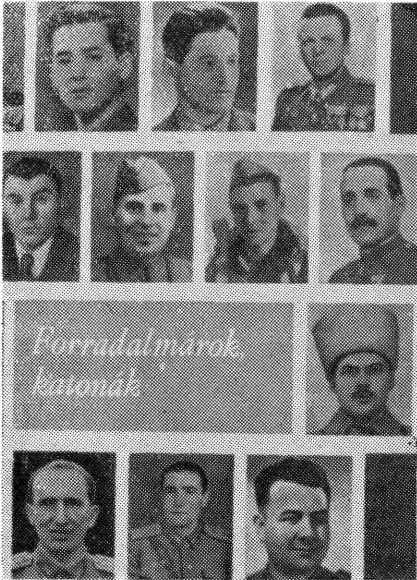

FORRADALMÁROK, KATONÁK

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó—Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 301 o.)

Régi és nagy adósságát törleszti a magyar történetírás és könyvkiadás a jelen életrajzgyűjtemény közrebocsátásával.

Hangsúlyozni kívánom, bevezető mondatomat nem a szokványos formulának szánom, hanem igencsak mély és súlyos probléma jelzéséként értelmezem.

Napi életünkben, elsősorban oktatási fórumainkon évek óta vissza-visszatérő vitatéma a példaképpállítás kérdése.

Pedagógus ankétokon, író—olvasó találkozókon gyakran elhangzik, hogy az ifjúság elé nem nagyon tudunk XX. századi példaképeket állítani. Meg kell vallani, tényleg az volt sokáig a látszat, hogy utolsó nemzeti hősrünk Kossuth Lajos.

A helyzet később sem javult, talán inkább romlott. Nemzeti kultúránk és történetünk legnagyobbjairól egymás után láttak napvilágot a „leplező dokumentumok”. Megtudtuk, hogy Jurisics valójában nem is volt igazi hős és Kossuth Lajos — amikor nem volt tanúja — a koronát próbálgatta a tükör előtt. (Felmerülhet ugyan a kérdés, vajon akkor honnan tudjuk ezt, ha senki sem látta?) Példák özönével lehetne még folytatni a sort.

Emlékeimre és tapasztalataimra támaszkodva állítom, hogy a „robbanás-szerű leleplezések” a felnövekvő nemzedékekre elég zavaróan hatottak. Mivel a folyamat gyors és előkészítés nélküli volt — elméleti szintre a vita csak elsugdosott egyedi példák után emelkedett: nem a mélyben rejlő problémakomplexumot láttuk, hanem a felületen mozgó pikantériát.

A „lerohant” köztudat kitermelte a maga gyógyító módszerét, mint a beteg szervezet az ellenszérumot.

Élénken él emlékezetemben egy Eötvös Kollégium-i vitaest. Az egyik egyetemi hallgató közel egy óras védőbeszédben kifejtette, hogy a mi korunk „hangyakorszak”, nekünk jelenleg nem eget-földet rázó hősökre van szükségünk, hanem hangyaszorgalmú emberekre, akik szorgos munkával megold-

ják a nap-nap után elénk tornyosuló feladatokat. Ezek a feladatok gigászi méretűek, de teljesítésükhöz szürke gí-gászokra van szükség, akik nemcsak csillogó, világrengető dolgokra képesek, hanem a hétköznapi életet élve, úgy lesznek hőökké, hogy nem tartanak igényt a hős jelzőre!

En ezt a felszólalást úgy értelmezem, mint a szervezet által kitermelt ellen-mérget a fellépő betegség ellen. Csak-hogy a gyógyulást általában szakava-tott orvosok is elősegítik.

A mi nemzedékünk gyógyításában — körisme dezillúzió — ez az orvosi be-avatkozás hiányzott sokáig. Ezért érté-kelem mérhetetlenül sokra a Forra-dalmárok, katonák című gyűjteményt. Olyan embereket mutatnak be a szer-zők — néhány kivétellel —, akikről semmit, vagy csak igen keveset tudtunk eddig. A haladás olyan katonáit ismer-tük meg, akik tulajdonképpen azt csi-nálták egész életükben, amit nekünk is csinálnunk kell más, megváltozott kö-rülmények között. Harcoltak a maguk posztján tehetségük szerint egy embe-ribb életért. Nem degradáló, hanem fel-emelő jelzőként mondom: a sok nagy hős mellett „hangyahősök” voltak ők — s ezért a legnagyobbak. Már csak azért is, mert nincsenek tőlünk elérhetetlen messzeségben. Ma valaki nehezen le-het népének Kossuthja, Rákóczija, de lehet Tóth Istvánja, Gidófalvy Lajosa.

Érdemes végigtekinteni a névsoron; legtöbbször neve ismeretlen.

Kedves olvasó! Tegye a szívére a kezét; vannak behatóbb ismeretei Gáll Jánosról, Gidófalvy Lajosról, Marschal Lászlóról, Tóth Istvánról, Weinermann Lajosról, Zay Dezső Elemérről vagy Löwenwirth Miklósról? Végtelenül ta-láló — s talán a kötet mottójaként ér-telmezhető Ács Tibor kezdő mondata: „A következő sorokban hazánk egyik elfeledett kommunista hazafiáról... szólunk.”

Huszonöt kommunista hős portréját találjuk összegyűjtve egymás mellett. Ebből öt elvtársról — 1956-os ellenfor-radalom áldozatairól, a szocialista Ma-gyarország felejthetetlen emlékü hősei-ről — csupán vázlatos leírást kapunk. Valószínűnek tartom, hogy ez ama szer-kesztői elgondolást hívatott képviselni, hogy Asztalos János, Istenes Elemér, Kovács László, Lőrincz István, Papp József egy út következő állomását je-

lezzék és egy másik kötetben ők is he-lyet kapnak még egyszer, hogy törté-netírásunk, könyvkiadásunk ne negyed-százados késéssel hajtsa meg zászlaját mártírjaink előtt!

A szerkesztéssel kapcsolatosan szeret-nék néhány gondolatot felvetni.

Egy dolgot feltétlenül hiányolok. Vé-leményem szerint néhány oldalas be-vezetőre elengedhetetlenül szükség lett volna, amiben a szerkesztő jelzi a gyű-jtemény célját és a szerkesztési elveket.

A kötet két részre oszlik. Az első rész megkülönböztető cím nélküli, a második rész „A Magyar Népköztársaság védelmében” címet viseli.

Az első részben az életrajzokat a szerkesztő betűrendbe állította. Felfo-gásának sok előnye van. Jelzi, hogy a válogatás esetleges, még nagyon sok elvtársról lehetne megemlékezni, akik-nek élete szintén példamutató.

Az életrajzokból kitérünk, hogy a domi-náló események, a Nagy Októberi Szoc-ialista Forradalom, az őszirózsás for-radalom, a spanyol polgárháború, ma-gyarok az ellenállásban itthon és kül-földön, a második világháború alatt. Vajon ezt a csoportosítást figyelembe vevő szerkesztői elv nem domborítaná-e ki jobban a magyar nemzet szabadság-vágyát, s azt, hogy nem volt Európának olyan forradalmi megmozdulása, amely-ből a magyar nép legjobbjai ne vették volna ki részüket? Valószínűleg ez az elképzelés is sok nehézséget rejt magá-ban.

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a jelen szerkesztési módszer is nagyon korrekt és sok gondolat hordozója.

Van azonban a kötetnek egy formai szépséghibája, s ezt meg kell említeni. A szerzők feltétlenül megérdemelték volna, hogy nevüket a tartalomjegyzék-ben ismét feltüntessék, s ez egyben az olvasó könnyebb tájékozódását is elő-segítette volna.

Megnyugvás és elégtétel ez a könyv. Sok, eddig ismeretlen ember életével ismerkedem. Olyan csendes büszkeség érzés tölt el. Hányszor hallottam már: magyarok a világban mindenütt meg-találhatók. Elhangzott ez ünnepi meg-emlékezésen, s mellékízzel is. Az utóbbi is igaz, itt viszont nincs sok tenni-valónk. Az előzővel — az ünnepek ese-tében van. Valahogy súlytalannak éreztem időnként a szárnyaló mondato-

kat. Ez nemcsak az én hibám volt, a legszebb szó is megkopik, ha sokszor használjuk, s csak a szót használjuk aranyfedezet nélkül. Szűk volt azoknak az embereknek a köre, akikre ilyenkor gondolhattunk. S most előlép a régmúlt idők homályából Zay Dezső, a nyalka huszártiszt, magasnyakú attilában, csákóban, hetyke bajússzal. Előtünk járja meg Nagyváradot, Szegedet, hogy azután demokratizálódó nézetei miatt 1910. január 1-én nyugállományba helyezték „nagyfokú ideggyengeség és vérszegénység miatt”.

Zay, mire kitört az első világégés, hét nyelven beszélő, Lenin műveit ismerő ember. A Monarchiának a tisztre ismét szüksége van, behívják. A főhadnagyot hamar megszerették katonái. Tudják, nem kell tartani tőle, és a budapesti 1. huszárezred az őszirózsás forradalom győzelme után bizalmijának választja.

A Tanácsköztársaság alatt az 1919 elejétől már kommunista Zay Dezső a 44. vörösdandár parancsnoka.

1919. augusztus 3-án, a forradalom leverése után Prónai pribékjei kezébe kerül, s augusztus 11-én, bal szemén az elmaradhatatlan monoklival, az ellenforradalmárok sortűzétől találva fejezte be példamutató életét: a „vörös gróf” 33 éves volt akkor.

Löwenwirth Miklós szabótanonc, az alig ifjúvá serdült, élniszerető fiatalember még ennyi ideig sem élt. 21. évét sem töltötte be, amikor a fasiszták gyilkos sortüze véget vetett életének.

A család útja Beregszászról Brüsszelbe vezetett. Miklós — Michel 15 évesen — 1937-ben már Lenin Állam és forradalom című művét forgatta. Rövidesen a baloldali ifjúsági mozgalomban találjuk a művelt, zeneszerető fiút.

A Belgiumot elért fasiszta agresszió őt is, mint annyi társát tettekre serkentí. 1941. november 10-én helyezi el első saját gyártmányú bombáját egy fasiszta könyvesboltban. Hamar kitűnik hallatlan bátorságával, találékonyságával. Legkiemelkedőbb tette 1943. február 7-hez fűződik. Társaival együtt kisiklatja a brüsszel—bécsi gyorsvonatot. A nácik vesztesége 300 fő. Lebukásáról nem tudunk biztosat, csak annyit, hogy 1943. március 15-én végzett vele a fasiszták sortüze. A brüsszeli *Magyar Értelítő* így emlékezett róla: „Az áldozatok között van a mi Löwenwirth Michelünk, aki ifjúsága minden lelke-

sedésével, harckészségével szolgálta a szabadság szent ügyét akkor, amikor az már csaknem elveszett.” Öry Károly, Löwenwirth Miklós rövid életének szakavatott tollú méltatója így fejezi be tanulmányát: „Legyen ez az írás ifjú életének őrző krónikája, korunk ifjúságának emlékeztetője.”

Megtaláljuk az életrajzok között Gáll János, Szalvay Mihály és Sziklai Sándor életútját is. Mindhárman a spanyol nép szabadságharcában szereztek örök érdemeket. Gáll János és Sziklai Sándor a nagy október viharában érték emberré, Szalvay Mihályt a Tanácsköztársaság védői között találjuk. Később mindegyikük útja az Ibér-félszigetre vezetett. Gáll János a 15. hadosztály vezénylő tábornoka, Sziklai kapitány a Központi Front összekötő és tanácsadó tisztje, Szalvay, a „magyar Csapajev” pedig a XVI. nemzetközi brigád Dimitrov-zászlóaljának volt a parancsnoka. Az ő útjuk egyenes, kiterő nélküli forradalmi út volt.

De megismerkedhetünk Gidófalvy Lajossal, vagy Variházy Oszkárral. Gidófalvy zászlós a legvadabb fasiszta terror idején szakít a fasiszta Magyarországgal és kezdi szervezni a honi ellenállást. Variházy Oszkár életútjáról a most megismert portrén kívül a „Budai Önkéntes Ezred” történetéről írt tanulmányból is tájékozódhatunk.

Lehetne folytatni a sort Varga Gyula Andrással, vagy Gavró Lajossal, akiknek neve fogalomná vált az oroszországi internacionalisták között.

Külön figyelmet érdemel, hogy az életrajzok írói szinte kivétel nélkül milyen fölényes biztonsággal gazdálkodnak a rendelkezésükre álló anyaggal.

Érdekes feladat ilyen szempontból is megvizsgálni a tanulmányokat. Józsa Antal és Millei György munkáján látszik, hogy sok — témán belüli — írás került már ki kezükből. Ennek köszönheti az olvasó, hogy szinte néhány mondat elég ahhoz, hogy eligazodjon a történelem útvesztőin. Casteck, Gaj, Varga szinte emberközelbe kerülnek, s ami még nagyobb erénye a szerzőknek, áttekinthető képet tudnak adni a hadieseményekről, pedig igencsak kis terjedelem áll rendelkezésükre.

Tóth Sándor, Györkei Jenő, Harsányi János és Gazsi József legnagyobb erényeinek egyike, hogy a korábbi műveikben már felvetett problémákat alkotó módon fejlesztették tovább, s

emellett végig jól tömörítették ismeretanyagukat.

Sziklai Sándorné, Horváth Miklós, Dezsényi Miklós, Nagy Gábor, Móricz Lajos, Szántó Zsuzsa ismertebb személyiségek életútját vázolták. Szinte érezni lehet azt a szívfájdalmat, amit a szűk terjedelem jelentett számukra. Dicséretükre legyen mondva, volt önfegyelmük az adott keretek közé szorítani mondanivalójukat. Lényegre törő módszerük sikerrel járt.

Ács Tibor, Bencze László, Gazsi József, Gellért Tibor és Öry Károly az írás mellett az anyaggyűjtés nehézségeit is sikerrel oldották meg. Szinte az volt az érzésem műveik elolvasása után, hogy az alkotás első fázisában is olyan bő forrásanyag állt rendelkezésükre,

mintha hőseik életútja közismert lett volna.

Összefoglalva: a kötetről csak a legnagyobb dicséret hangján lehet szólni. Reméljük, hogy a könyv ízléses formája is elősegíti az elsődendő célt: megismerteti és népszerűsíti hazánk ifjúsága és felnőtt lakossága körében az alig, vagy kevésbé ismert, illetve már-már feledésbe menő hőseink példamutató életét. Ehhez viszont az ismeretterjesztő és propaganda szervek segítsége is feltétlenül szükséges.

Az ismertetést befejezve talán még egy mondatot: köszönet illeti a tanulmánykötet szerkesztőjét és íróit ezért a könyvért — és várjuk a folytatást.

Kiss Sándor